

Einhard Lorenz

Willy Brandt i Norge*

Ifølge Willy Brandts biograf Terence Prittie fant Willy Brandt seg raskt til rette i Norge. Han oppdaget at det sosialistiske tyske arbeiderparti (SAP) og Det norske Arbeiderparti hadde «mye til felles», og han satte pris på at det norske partiet førte sin form for pragmatisk politikk «inn i de små kommunene og inn i folkets liv». Han vant raskt de ledende politikere i DNA som venner, og «hadde den gave å komme ut av det med mennesker». ¹ Hans Ludwig Beelte slår fast at Brandt bestemte seg for å arbeide aktivt i DNA og AUF, og dette «falt ikke vanskelig for ham på grunn av det politiske fellesskapet» mellom DNA og SAP.² I sin SAP-historie hevder Jörg Bremer at den beskjedne økonomiske støtten Brandt fikk i begynnelsen, førte til en «politisk avhengighet». Dette gjorde at den unge tyskeren «i mange spørsmål skilte lag med SAP-ledelsen i Paris og kunne bli et vanlig, norsk sosialistisk partimedlem». ³ Historikeren Hans Georg Lehmann nevner i sin studie om Brandt at Arbeiderpartiets formann Oscar Torp holdt «en beskyttende hånd» over Brandt, og SAPs forventninger om å motta «støtte» fra DNA ikke var «blitt gjort til skamme». ⁴ Utsagnet om Torp er riktig, men ellers gir også Lehmann inntrykk av at det var et harmonisk forhold mellom Arbeiderpartiet på den ene sida og SAP og Brandt på den andre.

Ingen av forfatterne støtter seg på norske kilder, og dessuten tolker de Brandts egne utsagn vedrørende dette emnet på en svært egensindig måte. Den som er fortrolig med den norske arbeiderbevegelsens historie, vet at det kom til heftig diskusjon ved begynnelsen av AUFs landsmøte i mai 1934. Det ble snakket om spionasje og undergraving, og Einar Gerhardsen rådet delegatene til ikke å la seg misbruke som «visegutter» for enkelte intellektuelle. ⁵ Den mannen som her ble betegnet som «spion» og «fraksjonsmaker» satt som tilhører på galleriet og het Willy Brandt. Han ble beskyldt for å ha bedrevet fraksjonelt samarbeid med gruppa Mot Dag.

Artikkelen er en bearbejdet og oversatt versjon av innlegget på eksil-konferansen i Oslo 30. mars 1987.

Nå kan man riktignok ikke bare laste Prittie, Lehmann og andre eksil-forskere for å tegne et uriktig bilde av Brandts første år i Norge. Også motdagister gir et svært ufullstendig bilde. Ifølge Trygve Bull tok Mot Dag bare vare på tyske emigranter. Det gjaldt «først og fremst Max Strobl («Max Berlin»), men dernest også Herbert Frahm (Willy Brandt) — inntil han etter Falks råd sluttet seg til Arbeidernes Ungdomsfylking.»⁶ Verken hos ham eller hos Trond Hegna⁷ er det tale om noen form for politisk samarbeid. Her betegnes forholdet til Brandt som upolitisk og reduseres til humanitær og sosial hjelp. Dette trenger en korleksjon. I det følgende vil jeg ta for meg Brandts forbindelser med Arbeiderpartiet og Mot Dag i åra 1933 til 1935.

Etter at han kom til Norge måtte Willy Brandt bevege seg innenfor et terreng som såvel i hans egen selvbiografiske framstilling som hos hans biografer og hos Jörg Bremer forblir uklart. En nærmere definisjon av dette terrenget er imidlertid nødvendig for å kunne fastslå Willy Brandts handlingsbetingelser i Norge — det spillerom han fikk av sitt eget parti i Norge, hva de norske organisasjonene tillot, og hva han selv kunne eller ville erobre.

Brandt førte ikke bare en dobbelt-tilværelse i Norge. Det var snarere et mangedobbelt liv som utspilte seg mellom åtte politisk-organisatoriske kraftfelt:

1. SAPs riksledelse i Berlin
2. SAPs eksilledelse (utenlandssentral) i Paris
3. det sosialistiske tyske ungdomsforbundet (SJVD), der han ledet utenlandskontoret i Oslo
4. det Internasjonale Arbeidsfellesskap for venstresosialistiske partier (senere også kalt «London-byrået»)
5. Det norske Arbeiderparti
6. Arbeidernes Ungdomsfylking og dens venstrefløy, særlig laget «Frihet» i Oslo
7. gruppa Mot Dag
8. fra våren 1934 det Internasjonale byrå for revolusjonære

ungdomsorganisasjoner, som ble støttet av SJVD, Mot Dag og den trotskistiske ungdommen.

Som medlem av SAP og SJVD var det hans oppgave å bygge opp et støttepunkt for sitt parti hos DNA og AUF. Det betød likevel ikke at riksledelsen i Berlin og utenlandssentralen i Paris hadde identiske interesser med hensyn til dette støttepunktet. Mens riksledelsen i Tyskland måtte arbeide illegalt og under ekstreme betingelser, og var henvist til materiell hjelp utenfra, var det utenlandssentralens oppgave å føre SAPs internasjonale politikk. Det betydde at de to SAP-ledelsene hadde forskjellige rammebetingelser for sitt arbeid, og at de derfor også kunne prioritere oppgavene forskjellig. Gjennom Walcher fra eksiledelsen kom Brandt i kontakt med gruppa Mot Dag. Med dens hjelp ville SAP — dette var Walchers kortsiktige strategi — styrke Arbeiderpartiets venstrefløy, for så på lang sikt å revolusjonere det norske partiet. Vi må i denne sammenheng huske det ekstremt dårlige forholdet mellom Arbeiderpartiet og Mot Dag. Så sent som i november 1932 hadde AUFs landsstyre pålagt lagene ikke å bruke medlemmer av gruppa Mot Dag som foredragsholdere eller studieleidere. Brandt kom mellom barken og veden: På grunn av SAPs internasjonale interesser skulle han samarbeide med Mot Dag, men på den annen side skulle han også arbeide innen Arbeiderpartiet og AUF. I tillegg kom at han delte mye av Mot Dags kritikk av Arbeiderpartiets utvikling. Konfliktene som på denne måten oppsto mellom ham og SAP på den ene sida og DNA- og AUF-ledelsen på den andre, påvirket igjen mulighetene for å oppnå Arbeiderpartiets støtte til fordel for SAP-riksledelsen og generelt for tyske flyktninger. Dessuten kom det en rekke faktorer som forsterket konfliktene: På grunn av medlemskapet i det opposisjonelle AUF-laget «Frihet» i Oslo, på grunn av en utstrakt reisevirksomhet og ikke minst på grunn av et stadig større engasjement i Mot Dag, ble Brandt mistenkt for å drive fraksjonsvirksomhet. Da det internasjonale byrået for revolusjonære ungdomsorganisasjoner ble

Brandt representerte den ytterste grensen for det Arbeiderpartiet kunne tolerere.

opprettet sommeren 1934 og fikk kontor plass hos Mot Dag, økte denne mistanken ytterligere. I en periode da DNA- og AUF-ledelsen krevde samling, disiplin og framfor alt lojalitet og oppslutning om den ideologiske nyorientering, representerte Brandt yttergrensen for det en var villig til å tolerere. Konflikten mellom Brandt og Arbeiderpartiet i åra 1933 og 1934 ble til en belastning som også varte lenge etter at Brandt hadde brutt med Mot Dag.⁸ Konflikten er til nå ikke blitt framstilt og diskutert i den historiske litteraturen.

Brandts oppgave var ikke lett, og den ble enda vanskeligere fordi en rekke av SAPs eksilgrupper og også andre organisasjoner og grupper med tilknytning til «London-byrået» følte seg kallet til å si sitt om «det norske spørsmålet».⁹ Også Trotskij og den trotskistiske Venstreopposisjonen presset her på SAP og tvang dermed partiet til å ta stilling i «det norske spørsmålet». Også dette presset forplantet seg videre til Norge og hadde innvirkning på Brandts holdninger og handlinger vis-à-vis Arbeiderpartiet og Mot Dag.

Endelig må vi ta i betraktning Brandts egne politiske erfaringer fra Weimarrepublikkens sluttfase. Han var vokst opp i et

«Det er vår plikt å gjøre alt vi evner for å gjøre de norske arbeidere kjent med de tyske erfaringene, slik at de kan unngå den tyske arbeiderbevegelsens lidelsesvei. Det er vår oppgave å vise dem den revolusjonære veien.

Det er påkrevd å utarbeide en utførlig stillingtagen angående den norske arbeiderklassens nærmeste oppgaver. Resultatene av denne stillingtagen må utgis på norsk i en brosjyre.

Det er påkrevd å bygge opp en venstre fløy i nært samarbeid med gruppa Mot Dag. I hele landet må det bygges et omfattende nett med revolusjonære tillitsmenn for å få en levende og kampkraftig revolusjonær fløy i DNA.

Utdrag av en uttalelse fra SAP-gruppa i Praha, des. 1933

land med en splittet arbeiderbevegelse og tallrike smågrupper. Disse hadde aldri fått anledning til å få gjennomført politiske saker, men var til gjengjeld desto mer opptatt av teoretisk og ideologisk «klarhet». SAPs søken etter ideologisk renhet kunne i Arbeiderpartiet lett vekke minner fra 20-åras «teseteologi». Den norske partiledelsen var i motsetning til den tyske ikke opptatt av teoridebatter, heller ikke av en dyptpløyende fascismeanalyse som SAP, men assosierte snarere slike debatter med splittelse og organisatorisk svekkelse.

Vi må heller ikke glemme at Brandt ikke var eldre enn 19 år da han kom til Norge. Disse faktorene, som her bare er kort nevnt, bestemte og begrenset Brandts handlingsmuligheter både overfor Arbeiderpartiet og overfor sitt eget parti.

Da Brandt kom til Norge, måtte han først og fremst orientere og informere seg. Ikke bare skulle han opprette et støttepunkt for sitt parti og skaffe penger til SAPs illegale arbeid. Han skulle også informere om fascismen. I denne sammenheng var det uungåelig å komme inn på grunnene for den tyske arbeiderbevegelsens nederlag. En av hovedårsakene var for Brandt de tyske sosialdemokraters reformisme, deres oppfatning av statens rolle, deres tro på at klasse-motsetningene kunne overvinnes på fredelig vis og at en kunne vokse seg inn i sosialismen.

Hvordan løste Brandt oppgavene sine?

Vi vet lite om hans forventninger da han kom til Norge. Antakelig delte han den illegale riksledelsens håp om en storstilet hjelp¹⁰ fra Arbeiderpartiets side. Hans første skritt var åpenbart preget av tilbakeholdenhet, forsiktighet og beskjedenhet. I allfall måtte han få en oppmuntring fra Walcher¹¹ før han opptrådte mer selvbevisst. Men deretter har denne selvbevisstheten utfoldet seg ganske fort. Senest etter seks uker i Norge begynte han å se meget nøkternt på mulighetene for SAP. Til Walcher skrev han: «Folkene her er ikke bare skrekkelig likegyldige og trege, men også pinlig formelle.»¹² Denne bebreidelsen rettet seg mer mot mentaliteten og var egentlig

ikke et uttrykk for politiske motsetninger. Brandts rapport om Arbeiderpartiets landsmøte i mai 1933 var overraskende positiv, om en tenker på den nyorientering som arbeidsprogrammet innebar.¹³ Riktignok konstaterte han fraværet av en venstreopposisjon som en «sterk ulempe», han kritiserte også manglende klarhet i en rekke spørsmål, men han berømmet samtidig også «vesentlige framsteg i forhold til samlingsprogrammet» fra 1927, og understreket at partiets sentrum i stor utstrekning hadde tatt hensyn til venstrebløgen.

Mottakelsen av rapporten og den videre bruken av den, viste at riksledelsen i Berlin og eksilledelsen i Paris hadde høyst ulike syn på Arbeiderpartiet. SAP-avisa «Neue Front» i Paris forandret Brandts rapport dithen at utformingen av en venstreopposisjon ble framstilt som den viktigste oppgaven i DNA.¹⁴ Riksledelsen i Berlin gjenga derimot Brandts rapport uforandret i det illegale bladet «Informationen aus Politik und Wirtschaft».

Willy Brandt mellom motpolene i Norge: Erling Falk og Martin Tranmæl.

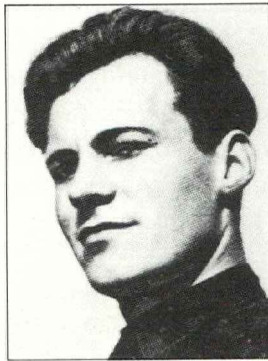
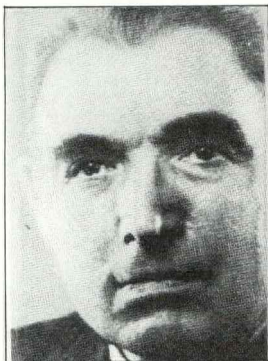
I begynnelsen av juni 1933, etter et opphold på Vestlandet, var Brandts inntrykk fortsatt i overveiende grad positive, iallfall med tanke på økonomisk støtte til SAP. Men på den annen side hadde han også fått inntrykk av at DNA ikke var overbevist når det gjaldt SAPs muligheter til å bli den samlende kraft i tysk arbeiderbevegelse.¹⁵ Når det gjaldt ham personlig, var en «meget vennlig når det gjelder personlig hjelp», men han hadde inntrykk av at nordmennene «bare meget langsomt blir

klar over at det først og fremst gjelder å komme videre med vårt arbeid i Tyskland.»

En måned senere, den 7. juni 1933, kom Jacob Walcher til Norge.¹⁶ Besøket førte til et vendepunkt i Brandts forhold til Arbeiderpartiet og til en nydefinisjon av hans politiske arbeid i Norge.

Det er tydelig at Walcher visste lite om norske forhold og at han ikke kjente til det spente forholdet mellom Arbeiderpartiet og Mot Dag. Iallfall snublet han fra den ene tabben til den neste. Da den illegale riksledelsens organisatoriske leder, Max Köhler, kort tid etter Walcher kom til Oslo, måtte han reparere Walchers tabber.¹⁷ Offisielt var Walcher Arbeiderpartiets gjest, men hans interesse gjaldt Mot Dag. Det var derfor ikke overraskende at partiets interesse for gjesten raskt fortapte seg. Walcher ville åpenbart åpne Brandts øyne når det gjaldt Arbeiderpartiet, og han sørget dessuten for at Brandt møtte Falk. Walchers strategi gikk ut på å føre Mot Dag tilbake til

Arbeiderpartiet. Der skulle motdagistene styrke venstrefløyen og erobre partiet for en kommunistisk politikk i SAPs definisjon. Köhler derimot arbeidet iherdig for å etablere gode kontakter med arbeiderbevegelsens hovedstrøm, og hadde lite til overs for «sektererne» i Mot Dag. På grunn av Walchers oppreden i Oslo, så Köhler Brandts oppgave «meget vanskeligjort».

Brandt var dermed blitt kjent med hovedretningene innen

Willy Brandt mellom Jacob Walcher, lederen for SAPs eksilstyre i Paris, og Max Köhler, den organisatoriske lederen for SAPs illegale styre i Berlin.

SAP, og han kunne danne seg et bilde av SAPs videre utvikling i tida etter at han selv hadde forlatt Tyskland. Også SAP og DNA hadde fått vite mer om hverandre. Endelig hadde Brandt gjennom sine samtaler med Walcher og Köhler kunnet danne seg et inntrykk av de to ulike oppfatningene som fantes innen SAP i «det norske spørsmålet». Fordi politikken i dette spørsmålet i siste instans måtte utformes i Norge, lå avgjørelsen hos ham. Riktignok måtte han innrømme at klimaet var blitt mer kjølig etter Walchers opphold, mens Köhlers samtaler plutselig hadde forandret det totalt — noe som også fikk umiddelbar innvirkning på hans personlige livssituasjon — men han valgte likevel Walchers vei.¹⁸ Dette skjedde få dager etter at Köhler og hele riksledelsen var blitt arrestert i Berlin. Walchers vei innebar at han «i nærest [mulig] forståelse med Mot Dag [skulle arbeide] for DNAs revolusjonering».¹⁹

Fra senhøsten 1933 kom Brandt stadig sterkere under den eksterne og interne opposisjonens innflytelse. I november overbeviste Falk ham om at de avgjørende kampene innen DNA «antakelig ville starte om få måneder» og at «en omstrukturering i retning av et nytt parti kommer opp på dagsorden». Falk rådet til at SAP skulle bryte med Arbeiderpartiet.²⁰ Med Tranmæls gamle motstander Olav Scheflo diskuterte Brandt om det var mulig å erobre Arbeiderpartiet ved å samle alle antitransmælistene.²¹

Det endelige skrittet ut i et konspirativt og fraksjonelt arbeid som var rettet mot DNA-ledelsen ble tatt ved månedsskiftet november/desember 1933, da det på Brandts initiativ ble dannet en komite som besto av ham selv, tre motdagister og to AUF-medlemmer. Til å begynne med skulle komiteen diskutere det internasjonale ungdomsarbeidet. Men en begynte også «systematisk» å forberede et organisatorisk kontaktnett «for den dagen hvor vi offisielt er ferdige med DNA».²²

Brandt gikk stadig sterkere inn for aktivt å påvirke utviklingen i Norge. Han var ikke interessert i bare å utføre riksledelsens eller eksiledelsens oppdrag. Dette ønsket om større selvstendighet var samtidig en indirekte kritikk av partiledelsen.

Brandt var kommet til den prinsipielt riktige innsikten at en verken i Berlin eller Paris visste nok om den spesifikke norske situasjonen. Overfor Berlin nektet han enhver forsiktighet, som etter hans syn bare ville ha negative følger for det videre arbeidet i Norge, Sverige og Danmark.²³ Walcher fikk høre at Brandt betraktet det som sin oppgave «for en stor del å gripe aktiv inn i diskusjonen», og ikke bare i å informere partiledelsen for så å avvente dens avgjørelse.²⁴ Skulle han «for det meste» være passiv, så ville han heller dra tilbake til Tyskland for å arbeide illegalt der.

Begynnelsen av året 1924 ble en hektisk og dramatisk tid for Brandt. Det var samtidig en periode hvor forholdet til Arbeiderpartiet ble drastisk forverret. I januar og februar dro han til Telemark, Kristiansand, Stavanger og Bergen for å koordinere AUFs venstreopposisjon foran fylkingens landsmøte.

Jo nærere Brandt samarbeidet med Mot Dag, desto mer kritisk, men også udiffersiert, ble hans stillingstaken til partiets og AUF-ledelsens nye kurs. Etter hans oppfatning fulgte partiet «stadig tydeligere og åpent» en «ren sosialdemokratisk linje».²⁵ Han mente derfor at det «vår plikt til å støtte og fremme alt som kan tjene til en sterk og bevisst opposisjons vekst i Norge.» Metodene som ble tatt i bruk for å oppnå dette målet, harmonerte dårlig med partiets takt og tone. Fra slutten av 1933 var Brandt det sentrale forbindelsesleddet mellom Mot Dag og AUF-opposisjonen.²⁶ Han var det eneste medlemmet av den nevnte opposisjonskomiteen, som var medlem i alle organisasjoner. Han var AUF-medlem gjennom laget «Frihet» og fra oktober 1933 også medlem av Mot Dag.²⁷ Foredragene han holdt utenfor Oslo om Tyskland og fascismen, ble samtidig brukt til «fraksjonsrådslagning».²⁸

Hvilken rolle spilte Brandt hos Mot Dag? Var det virkelig slik at man utelukkende «tok vare på» en emigrant? Til å begynne med var det åpenbart samtalen mellom Walcher og Brandt som hadde definert Brandts rolle. Han skulle arbeide for at

Willy Brandt var styremedlem i Mot Dag

Mot Dag kunne vende tilbake til Arbeiderpartiet.²⁹ Et ledd i dette arbeidet var å skape et positivt klima for Mot Dag innen AUF. For Walcher var dette samtidig en del av SAPs internasjonale strategi. Men på den annen side later det til at Mot Dag ble meget fort klar over at Brandt kunne brukes til organisasjonens egne formål. For en gruppe som var overbevist om å være det revolusjonære og teoretisk best skolerte element i norsk arbeiderbevegelse, kunne Studentersamfundet i lengden ikke være nok. Gruppas planer om å stifte et nytt parti,³⁰ dens internasjonale kontakter og også dens forsøk på å få et bein inn i AUF for å dirigere opposisjonen, indikerer at den søkte etter en større ramme for sin politiske virksomhet. Brandt med sine kontakter kunne i denne sammenheng brukes av motdagistene. Dessuten var en hos Mot Dag uten tvil blitt klar over at Brandt både var en usedvanlig personlighet og at han hadde en veldig arbeidskapasitet.

Det er tvilsomt om Brandt i begynnelsen var klar over hvilken rolle Mot Dag hadde tiltenkt ham i gruppas egen politiske kalkyle, og om han ante de konsekvensene hans politiske engasjement kunne få.

Brandts entré hos Mot Dag skjedde på et medlemsmøte 17. november 1933 med en rapport fra de svenske ungkommunistenes kongress.³¹ Det er ikke mulig å fastslå nøyaktig når han ble styremedlem hos Mot Dag. I protokollene nevnes han fra 29. juni 1934 regelmessig som styremedlem, men det er mulig at han satt i styret helt fra februar 1934.³² Hans engasjement hos Mot Dag skal her bare skisseres: Han ble organisasjonens forretningsfører,³³ dessuten som nevnt styremedlem, dessuten medlem av en hjelpekomité for Tyskland,³⁴ medlem av det internasjonale utvalget,³⁵ styremedlem i Fram forlag³⁶ og medlem i et utvalg for arbeidet blant realskoleelevene.³⁷ En del av utvalgene arbeidet riktignok bare sporadisk, men likevel viser dette at han ikke bare var et vanlig medlem, men at han tvertimot tilhørte den ledende indre kjernen i gruppa. Hans arbeid overskred langt det Arbeiderpartiet kunne tillate for et parti- og AUF-medlem.

AUFs manifest var «uten overdrivelse 50 — 80 % fascistisk»

Brandts daglige kontakt med Mot Dag bidro til at han fort fikk innblikk i foreningens politikk, arbeidsmetoder og holdninger. I motsetning til mange norske medlemmer satt han ikke «foran Falks føtter som disiplene i en middelalderorden»,³⁸ men opptrådte selvstendig overfor Falk og andre eldre motdagister. De få Mot-Dag-protokollene som sier noe om debattens innhold, viser en selvstendig Brandt.³⁹

Det later til at han på et tidlig tidspunkt ble klar over Mot Dags svake punkter. Han hadde hele tida inntrykk av⁴⁰ at Mot Dags isolerte stilling ikke bare kunne tilskrives Arbeiderpartiets effektive mottiltak, men også kunne skyldes gruppas elitepreg. Denne isolasjonen fra arbeiderbevegelsens hovedstrøm og den manglende kontakten med arbeiderklassen, ble våren 1935 sammen med andre innvendinger som kom underveis, hovedgrunnen til hans brudd med gruppa.

I tida fram til AUFs landsmøte medio mai 1934 var han inne i en periode hvor slagord, fraser og overdrivelser avløser de tidligere politiske analysene. Han oppdaget «kapitulasjonstendenser» i DNA og mente at «nesten alle små og store pamper» var overbevist om «at fascismen regjerer neste år i Norge».⁴¹ Hos «folk av Finn Moes type» fant han ut at de «bærer den fascistiske ideologien inn i bevegelsen.»⁴² Om manifestutkastet til AUFs landsmøte erklærte han at det «uten overdrivelse var 50—80% fascistisk.»⁴³ Det må tilføyes at han ikke sto alene med denne dommen. Ordvalget var ikke uvanlig i opposisjonelle AUF-kretser.

Det ble fort klart på landsmøtet at opposisjonen var i mindretall. Et forslag om å innby Brandt som gjest og å gi ham talerett, ble nedstemt. Når fylkingens ledelse likevel var nødt til å komme med innrømmelser, viste dette at det virkelig fantes en opposisjon av betydning. Men mange var ikke villige til å akseptere de metodene Brandt og Mot Dag hadde tatt i bruk. I et brev til Walcher var Brandt likevel fornøyd med kongressens resultat. Han mente at «Tranmæl-sentralen hadde lidt sitt største nederlag siden 1925.»⁴⁴ Men trass i optimistiske ordlag i en Skandinavien-Korrespondenz⁴⁵ måtte han innrømme

Arbeiderpartiets ledelse duger «bare til fraser, ikke til det virkelige framstøt»

at målet ikke var nådd, og at han selv befant seg i en prekær situasjon. Til Walcher beskrev han problemet slik: «Det avgjørende spørsmålet er nå: Er det viktigere å holde kontakt med Mot Dag — selv om jeg risikerer snart å bli kastet ut av DNA (noe som ville bety en avgjørende svekkelse av fraksjonens ledelse), eller skal jeg konsentrere meg helt om arbeidet innen DNA?»⁴⁶

Men Walcher hadde ikke noe råd. Det eneste han hadde å si var: For å kunne avgjøre om en midlertidig distansering fra Mot Dag var opportunt, måtte en kjenne situasjonen «meget nøyaktig».⁴⁷ Brandt var altså nødt til å tenke nøye gjennom situasjonen og så treffe avgjørelsen selv.

Han begynte igjen å se nøkternt på Mot Dag. Hans opprinnelige skepsis mot gruppas arrogante holdning meldte seg på ny, han så klarere Arbeiderpartiets innvendinger mot den, og han ble klar over at et nytt revolusjonært parti måtte ha sitt utspring i arbeiderbevegelsens masseorganisasjoner, ikke i en randgruppe som Mot Dag.⁴⁸ Men han var enda ikke kommet dithen at han trakk organisatoriske konsekvenser av denne kritikken. Han så fortsatt med stor skepsis på Arbeiderpartiet. Partiledelsen dugde etter hans oppfatning «bare til fraser, men ikke til virkelige framstøt.»⁴⁹

I brevene framhevet han uroen på grunnplanet i kontrast til ledelsens passivitet. Misnøyen lot seg heller ikke overse. Tydeligst kom den fram foran LO-kongressen i 1934 og i forbindelse med debatten om det internasjonale faglige samarbeidet. Men misnøyen hadde ingen klar adresse og det manglet et samlende alternativ. Mot Dag hadde forgjeves prøvd å få fotfeste i den radikale delen av ungdomsbevegelsen. Gruppen hadde mislykkes i forsøket på å få varige kontakter med opposisjonelle faglige tillitsmenn. Og den hadde heller ikke lyktes i å bygge en landsomfattende organisasjon, kanskje til og med et nytt parti. Gruppen forble isolert og Arbeiderpartiet var nesten enerådende. Partiopposisjonen var uensartet og uten ledelse. Likevel trodde Brandt også etter AUFs landsmøte at det var mulig å radikaliserer den norske arbeiderbevegelsen. LO-kongressen i

november 1934 ga ham et nytt håp på «en revolusjonær nydanning». ⁵⁰

Håpet holdt seg ikke lenge. ⁵¹ Det var i grunnen også et håp uten forankring i virkeligheten. Allerede valget av det nye sekretariatet kunne ha gjort det klart for ham at den gamle politikken fortsatte med nye ledere. Trass i at han måtte innse at håpet brast og at det ikke kom til et nytt oppsving, fikk LO-

«Det grunnleggende elementet er, at Mot Dag isolerer seg bevisst. Det viste seg tydeligst under en diskusjon, som jeg førte i slutten av siste året i studentgruppen. Der ble det helt entydig sagt at en føler seg som en slags intellektuell avantgarde. Av dette følger at umodne studenter seg ned på «dumme» arbeidere. Og av dette følger igjen at Mot Dag virkelig er forhatt i de brede lag av arbeiderklassen.

Vår feil ligger ikke i vår opptreden vis-à-vis Mot Dag i den nåværende situasjon, men vår feil er at vi i det hele tatt har innlatt oss med denne gruppa.

Utdrag av et brev fra Willy Brandt til SAPs partiledelse, 18.5.1935

kongressen ham på nye tanker, og han begynte å se på nytt på sine kontakter med Mot Dag.

På et møte i den utvidede utenlandsledelsen i Paris i februar 1935 framla Brandt for første gang en omfattende kritikk av SAPs samarbeidspartner Mot Dag. For de fleste tilstedeværende må dette ha kommet som en overraskelse. Han understreket, som tidligere, Mot Dags manglende innflytelse innen arbeiderbevegelsen, for så å tilføye: «Det arrogante standpunktet, viljen til å være arbeiderbevegelsens 'skolemester', blir avvist av partiets sunne opposisjonelle elementer. Derfor er det nødvendig å distansere seg fra dem og å vende ansiktet mot arbeiderne, mot DNA-opposisjonen.» ⁵³ Det lyktes Brandt å overbevise utenlandsledelsen om den nye linjen. Men det var ikke lett å få godtatt distanseringen. En rekke av SAPs eksil-

grupper kom i de følgende måneder med skarp kritikk.⁵⁴ Også Walcher fikk sine tvil og mente at Brandt hadde vært for «steil» i sin framgangsmåte.⁵⁵ Grunnen til denne skepsisen var tydelig: SAP fryktet at de svenske Kilbom-kommunistene ville stille seg internasjonalt på Mot Dags side.

Brandts brudd med Mot Dag var avsluttet våren 1935. Bruddet innebar at han innstilte fraksjonsvirksomheten i Arbeiderpartiet, men ikke at han innstilte sin kritikk av partiets politikk. Forholdet til Arbeiderpartiet forandret seg først i positiv retning etter at han kom fra Spania sommeren 1937.

Kort sammenfattet: Brandt var den av emigrantene som engasjerte seg sterkest innen den norske arbeiderbevegelsen. Hans kritikk av Arbeiderpartiet og hans intime samarbeid med Mot Dag var blitt programmert av Walcher og ble bestemt av SAPs internasjonale interesser. Brandt hadde riktignok på et tidlig tidspunkt påpekt at SAPs politikk for Norge måtte utformes i Norge og med nøye kjennskap til den norske situasjonen. Denne erkjennelsen fikk gjennomslag våren og sommeren 1935. Brandt var dengang bare 21 år og distanseringen fra Mot Dag var samtidig en frigjøring fra de eldre og erfarne politikerne Walcher og Falk.

Brandts fraksjonelle engasjement skapte både et positivt og et negativt bilde av politiske emigranter i Norge. Enda i 1937 måtte SAP-gruppa i Oslo kjempe mot «arven» fra de første åra. I den rapport fra gruppa heter det:

«DNA-ledelsen er mistroisk mot oss og mot flertallet av emigrantene. Vårt arbeid blir på ingen måte offisielt fremmet, antakelig spesielt på grunn av erfaringene fra 1934, da Willy eksponerte seg i den norske bevegelsen.»⁵⁶

Selv 50 år senere var irritasjonen over de unge tyske emigrantene som ville lære nordmennene den «riktige vei til sosialismen» ikke helt forsvunnet.⁵⁷

Omvendt ble Arbeiderpartiet først etter hvert klar over at det fantes én overordnet oppgave for Brandt, nemlig kampen mot fascismen. Brandt kunne, for å låne Hans Georg

Lehmanns ord, «bare forstås som menneske, hvis han samtidig ble forstått som antifascist.»⁵⁸ Hans fraksjonsmakeri var ikke et mål i seg selv, men — slik han så det — et forsøk på å hindre at det tyske nederlaget gjentok seg i Norge.

Brandts og SAPs forhold til Arbeiderpartiet var altså på ingen måte så harmonisk som det er framstilt i den historiske litteraturen, og forholdet til *Mot Dag* var heller ikke bare av humanitær art, som Trygve Bull skriver.

Samtidig må det understrekes at Brandt og hans SAP-gruppe også ga et positivt bilde: De var ikke som «nederlagets menn». De førte ikke endeløse diskusjoner, men de var unge antifascister som også var villige til å ofte sitt eget liv. Brandts illegale opphold i Berlin i 1936 vitner om det. Når alt kommer til alt, overbeviste denne innsatsviljen mer enn et fraksjonelt engasjement.

NOTER

Forkortelser som er brukt i fotnotene:

ARBAK = Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek Oslo; AsD = Archiv der sozialen Demokratie Bonn/Friedrich Ebert Stiftung; W-B-A = Willy Brandt-Depositem i: Archiv der sozialen Demokratie
AZ = SAPs eksillemelse i Paris; PL = SAPs illegale partistyre i Berlin
Ibid. = sammesteds

- 1 Terence Prittie, *Willy Brandt. Biographie*, Frankfurt/M. 1973, s. 48 ff.
- 2 Hans-Ludwig Beelte, «Exilpublizistik in Skandinavien», i: Hanno Hardt et al., *Presse im Exil*, München/New York/London/Paris 1979, s. 275
- 3 Jörg Bremer, *Die Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands (SAP). Untergrund und Exil 1933—1945*, Frankfurt/New York 1978, s. 122
- 4 Hans Georg Lehmann, *In Acht und Bann*, München 1976, s. 127, 100
- 5 Arbeidernes Ungdomsfylking, *Protokoll over forhandlingene ved landsmøtet i Oslo 11te—13de mai 1934*, Oslo u.å., s. 5 ff.
- 6 Trygve Bull, *Mot Dag og Erling Falk*, Oslo 1968, s. 266
- 7 Trond Hegna, *Min versjon*, Oslo 1983, s. 213
- 8 AsD, W-B-A, Schriftgut aus der Emigrationszeit (ohne Korr.) 1937—1939: Bericht über die Gruppenversammlung der O. Gruppe, 5.1.1937
- 9 Cfr. ARBAK, SAP-arkiv, kommentarene fra SAP-gruppene AdM [= Praha], Paris og København, kommentar fra IKD-gruppa Paris, 7.11.1933 og korrespondansen Walcher—Trotskij, august og oktober 1933
- 10 Willy Brandt, *Links und frei*, Hamburg 1982, s. 76
- 11 AsD, W-B-A, brev Walcher—Brandt, 23.8.1933
- 12 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 25.5.1933
- 13 ARBAK, SAP-arkiv, Skandinavien-Korrespondenz, 30.5.1933; *Informationen aus Politik und Wirtschaft*, Nr. 11, 13.6.1933

- 14 Cfr. ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 8.8.1933
- 15 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 6.6.1933
- 16 Cfr. ARBAK, SAP-arkiv, Walchers fortrolige rapporter om Norges-oppholdet, 15.7.1933 og 21.7.1933
- 17 ARBAK, SAP-arkiv, brev Köhler—Walcher, 16.8.1933
- 18 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 31.8.1933
- 19 ARBAK, SAP-arkiv, brev Walcher—Trotskij, 4.9.1933
- 20 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 21.11.1933
- 21 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 5.12.1933
- 22 Ibid. De øvrige medlemmene var Aake Anker Ordning, Klaus Sunnanå og Carl Viggo Lange fra Mot Dag, Jul. Kvale fra Sosialistisk Bondeungdomslag og Birger Aamodt (formann i Jern og metalls stedlige styre i Oslo).
- 23 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—PL [= illegalt SAP-styre i Berlin], 7.11.1933
- 24 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 16.11.1933
- 25 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 2.2.1934
- 26 Ibid.
- 27 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, boks 2: Medlemsliste 1934
- 28 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 2.2.1934
- 29 ARBAK, SAP-arkiv, brev Walcher-Brandt, 11.9.1933; cfr. også Bericht für die Auslandszentralstelle über die Besprechungen mit den MotDag-Genossen 2.—8. September [1933] in Minnesund
- 30 Etter at Mot Dag brøt med NKP i 1928, begynte organisasjonen å bygge opp en rekke kontakter utenfor Oslo. Særlig NKP fryktet at disse skulle danne spiren til et høyrekommunistisk parti i Norge. I 1932 understreket Mot Dags utsending på Kilbom-kommunistenes landsmøte nødvendighetene av et nytt kommunistisk parti (cfr. ARBAK, Mot-Dag-arkiv, boks 8: Brev Falk—Gleditsch, 24.5.1932). Også AUF-sentralstyret antok at Mot Dag planla et nytt parti og fryktet at opposisjonelle AUFere ville slutte seg til dette nye partiet; cfr. Dagsorden for Arbeidernes Ungdomsfylkings landsmøte i Oslo 11—13 mai 1934, s. 34
- 31 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat nr. 14 medlemsmøte, 17.11.1933
- 32 ARBAK, SAP-arkiv, Protokoll der [SAP-]Konferenz vom 4.—9. März 1934 in Paris, s. 173
- 33 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat nr. 23 styremøte 21.6.1934
- 34 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat nr. 24 styremøte 29.6.1934
- 35 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat styremøte 31.8.1934
- 36 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat styremøte 7.9.1934
- 37 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat styremøte 4.1.1935
- 38 Willy Brandt, *Mein Weg nach Berlin*, München 1960, s. 73
- 39 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Referat medlemsmøte 12.10.1934; Referat medlemsmøte 9.11.[1934]
- 40 ARBAK, SAP-arkiv, Willy Brandt, Einige Bemerkungen zur Diskussion über die Norwegische Arbeiterpartei, 6.10.1933; Protokoll der Sitzung der erweiterten A-Z., s. 26
- 41 ARBAK, SAP-arkiv, Zur Situation in der NAP [brev Brandt — AZ, 11.4.1934]
- 42 Ibid.
- 43 ARBAK, Mot-Dag-arkiv, Protokoll medlemsmøte 20.4.1934
- 44 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 14.5.1934
- 45 ARBAK, SAP-arkiv, Skandinavien-Korrespondenz, Mitte Mai 1934
- 46 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 14.5.1934
- 47 ARBAK, SAP-arkiv, brev Walcher—Brandt, 19.5.1934

-
- 48 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 27.5.1934
  - 49 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 29.1.1935
  - 50 ARBAK, SAP-arkiv, Norwegen-Korrespondenz, Ende Dezember 1934
  - 51 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 29.1.1935
  - 52 ARBAK, SAP-arkiv, brev Brandt—Walcher, 9.12.1934
  - 53 ARBAK, SAP-arkiv, Protokoll der Sitzung der erweiterten A-Z., s. 26
  - 54 ARBAK, SAP-arkiv, Konferenz der skandinavischen Auslandsgruppen in Stockholm (21./22.4.[1935])
  - 55 ARBAK, SAP-arkiv, brev Walcher—Brandt, 7.5.1935
  - 56 som note 8
  - 57 Samtale med Einar Gerhardsen, 9.10.1984
  - 58 Lehmann, op.cit., s. 96